

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON: TIL VA MADANIYAT

Adabiyotshunoslik

2025 Vol. 1 (2)

www.literature.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

ADABIYOTSHUNOSLIK

2025 Vol. 1 (2)

www.literature.tsuull.uz

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosarlari: Nurboy Jabborov
Bahodir Karimov

Mas'ul kotib: Sohiba Madirimova

Tahrir kengashi

Nusratulla Jumaxo'ja, Iqboloy Adizova, Abdulla Ulug'ov, Dilnavoz Yusupova, Islom Yoqubov, Qo'ldosh Pardayev, Umida Rasulova, Akrom Dehqonov, Olim To'laboyev, Tozagul Matyoqubova, Shermuhammad Amonov, Shahlo Hojiyeva, Orzigul Hamroyeva, Ilyos Ismoilov, Sohiba Umarova, Gulbahor Ashurova, Ilhom Sayitqulov, Gulzoda Soatova, Dildora Rahmonova, Zilola Shukurova, Furqat To'xtamurodov, Sarvinoz Rasulova.

Jurnal haqida ma'lumot

“Adabiyotshunoslik” – “O'zbekiston: til va madaniyat” jurnalining adabiyotshunoslik yo'nalishidagi seriyasi bo'lib, yilda to'rt marta nashr etiladi.

Jurnalning **“Adabiyotshunoslik”** seriyasida o'zbek va jahon adabiyoti tarixi, xalq og'zaki ijodi, adabiyot nazariyasi, o'zbek mumtoz adabiyotining qo'lyozma manbalari va matnshunoslik muammolari, jadidchilik va jadid adabiyoti, zamonaviy adabiy jarayon, adabiy tanqid hamda qiyosiy adabiyotshunoslik yo'nalishidagi eng yangi tadqiqotlar e'lon qilinadi. O'zbek va jahon adabiyotshunosligi erishgan so'nggi yutuqlari aks etgan ilmiy maqolalarni nashr etishga alohida diqqat qaratiladi. Maqolalarning ilmiy saviyasi va tahliliy quvvati yuqori bo'lishiga e'tibor beriladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasida O'zbekiston va xorijiy davlatlarning e'tirof etilgan atoqli olimlari, oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar hamda magistrantlarning ilmiy maqolalari nashr etiladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasi 2022-yil yanvar oyidan chiqa boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: adabiyotshunoslik2022@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

www.literature.tsuull.uz

MUNDARIJA

MUMTOZ ADABIYOT TARIXI

Dilnavoz Yusupova

Samarqand shahri ikki buyuk siymo talqinida5

Sohiba Umarova

Sa'diy Xorazmiy devoni nusxalari va janrlar tarkibi16

Olimjon Abdullayev

Balog'at ilmi rivojida arab shariyatining o'rni.....27

Muattar Axmedova

O'rta Osiyoda agiografik asarlarning o'rganilishi47

Asadullojon Aminjonov

Sharq adabiy merosida tafsir ilmining shakllanishi, metodologiyasi va yurtimizda yetishib chiqqan soha yetakchilari58

Xafiza Abduraimova

Alisher Navoiy g'azaliyotida Xizr va Masih obrazlari talqini75

Sarvinoz Qurbonova

Nodim Namangoniyning poetik mahorati88

Dilnavoz Sattorova

Sa'diy lirikasi kiritilgan to'plam-bayozlar tavsifi102

Firuza Ibragimova

"Devoni Faqiriy Xorazmiy" qo'lyozma devonining dastxat nusxasi ...117

Dilafruz Bozorboyeva

Pahlavonquli Ravnaq hayoti va lirik merosi130

Mahliyo Rasulova

"Hayrat ul-abror" dostoni hikoyatlaridagi tasavvufiy mazmunning badiiy talqini141

Rayhon Norqulova

"Yo'qotganlarim va topganlarim" asarida ustozlar yodi151

Charos Kuvondikova

Furqat ijodining o'rganilishi haqida ba'zi mulohazalar160

ZAMONAVIY ADABIYOT MUAMMOLARI

Abdulla Ulug'ov

Adabiy qahramon – insonning adabiyotdagi obrazi168

Sitorabonu Ataullayeva

Abdulla Qahhor va Ketrin Mensfild hikoyalarida ruhiyat va tabiat tasviri202

Dilnoza Sayfullayeva

“Sariq devning o‘limi” romanidagi obrazlarning biografik asosi214

Umida Abdullayeva

Expressive Description of London and Market in Dickens’ Novel Oliver Twist224

Alisher Navoiy g'azaliyotida Xizr va Masih obrazlari talqini

Xafiza Abduraimova¹

Abstrakt

Turkiy adabiyot, xususan, o'zbek adabiyoti tarixida Alisher Navoiyning o'rni beqiyos. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning g'azallaridagi ushbu lirikasidagi obrazlar mohiyatiga yetishga harakat qilinib, uning badiiy tasvirlari hamda talqinlarining sabablari bir qadar ochib berilgan.

Maqola uchun aynan Xizr va Masih obrazining tanlab olinishi tasodif emas. Ushbu obrazlar turkiy xalqlar mifologiyasi, folklori, adabiyotida juda ham mashhur shaxs hisoblanadi. Shu qadar mashhurligidan maqol va matallarga obraz bo'lib xizmat qilgan. Turkiy adabiyotning ulkan ustuni bo'lgan Alisher Navoiyning ushbu obrazga munosabati, albatta, qiziqarli. Shu sabab ham maqolaga aynan Alisher Navoiy lirikasidagi Xizr obrazi tasvirlari manba sifatida tanlangan.

Maqolada Alisher Navoiyning Xizr va Iso Masih obrazlari radif qilib olingan g'azallari tahlil qilindi. Tahlil uchun Navoiyning "Favoyid ul-kibar" hamda "Badoye' ul-vasat" dagi g'azallari tanlab olindi. Tanlab olingan ushbu g'azallar shoirning bir xil mavzu haqidagi ikki xil uslubdagi g'azallaridir. Maqolani yozish jarayonida bir necha xorijiy hamda milliy manbalar, diniy adabiyotlarga ham murojaat qilingan.

Kalit so'zlar: *"Favoyid ul-kibar", "Badoye' ul-vasat", g'azal, Xizr, Iso, Masih, Hidirillez, Ilyos.*

Kirish

Ingliz tilidagi manbalarda Yaqin Sharq mamlakatlari, xususan, turkiyzabon xalqlarda bahor va yoz faslining boshlanishi nishonlanadigan 5- va 6-may kunlari "Hidirillez" festivali o'tkazilishi, bu nom Xizr va Ilyos nomlarining qorishuvidan paydo bo'lgani yoziladi. Ilyos yahudiylilik va nasroniylilikda tanilgan, aftidan, miloddan avvalgi IX asrda Isroil shohligining shimoliy qismida yashagan haqiqiy shaxs. U yahudiylilikdagi buyuk payg'ambarlardan biri hisoblangan,

¹ *Abduraimova Xafiza Allanazarovna* – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti.

E-mail: abduraimovaxafiza@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0009-0008-4636-9133

Iqtibos uchun: Abduraimova, X. "Alisher Navoiy g'azaliyotida Xizr va Masih obrazlari talqini". *O'zbekiston: til va madaniyat*. 2025, 1 (2). 75-87.

DOI: 10.52773/tsuull.uzlc.2025.1.2/ZOIG3211

yahudiylarga Xudodan yuz o'girib, butlarga va Baal kabi soxta xudolarga sig'inishga harakat qilgan har bir kishining boshiga katta baxtsizliklar kelishini bashorat qilgan. Ilyos (a.s) o'liklarni tiriltirgan va amalga oshadigan bashoratlarni aytgan ham deyiladi. Yahudiylik, nasroniylik va islomda uning qiyomatgacha yerga qaytishi bashorat qilingan. Xizr va Ilyos "bu dunyo va oxiratning ikki "qo'riqchi ruhi" sifatida tasvirlanadi. Xizr hayot suvini ichib, o'lmaslikka erishgan bo'lishi kerak. Bu uni Idris, Iso va Ilyosni o'z ichiga olgan to'rtta abadiy hayot egalaridan biriga aylantirgan [URL 1].

Asosiy qism

Burhonuddin Rabg'uziy o'zining "Qisasi Rabg'uziy" asarida shunday yozadi: "Xizr ma'nisi yashil bo'lur. Qayu tosh uza Xizr alayhissalom o'ltursa, ul yer ko'karur erdi. Ba'zilar aydilar, Xizr yalavoch erdi. Ba'zilar aydilar, yalavoch ermas, solih, muslih erdi. Tag'i sayramlig'. Bani Isroilda ulg'ardi. Mangu suyin ichib tirik qoldi, ammo Ilyos mursal yalavoch turur" [Rabg'uziy 1991, 68].

O'zbek adabiyotshunosligida ham Xizr obrazi ancha batafsil o'rganilgan. Professor Najmiddin Komilov "Tasavvuf" kitobida "Xoja Xizr hayot suvi – abadiy tiriklik suvini ichgan, u hamma voqeadan, hamma ahvol-u hamma kechinmalardan xabardor; narsalar xosiyati va qonuniyatini oldindan biladi, Xudo unga o'z bilimini tuhfa etgan" [Komilov 2009, 39]ini yozadi.

Xizr haqida qarashlar, ixtiloflar, afsona va rivoyatlar juda ko'p. Navoiy g'azaliyoti asosida Xizr va Masih obrazlari tahlili uchun Navoiyning ushbu insonlar haqidagi o'z fikrlari muhim. Shoir "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida Xizr haqida quyidagilarni yozadi: "Xizr a. s. ni mursal debdurlar. Va ul Arfaxshad binni Somning o'g'lonlaridindur va Zulqarnayn zamonida aning mulozimi erdi. Zulqarnayn hayvon suyi xiyoli bila zulumatqa kirgonda Xizr a. s. ani boshlab kirdi. Va derlarkim, Ilyos a. s. dog'i bila erdi. Umidkim, quyiyoq zikr bo'lg'ay. Ul suvni Tengri taolo bu ikovga nasib qildi va Zulqarnayn mahrum yondin. Va ba'zi debdurlarkim, haq taolo Xizr a. s.g'a ilmi ladunni nasib qildi va hayvon suyi iborat ondindur. Ahli islom mu'taqidi uldurkim, Xizr a. s. umri jovid topibdur. Va Xoja Muhammad Porso q. s. ba'zi nuxxada mundaq bitilibdurkim, Xizr a. s. Sabzavorning Kavk otlig' kentidindur va holo Hazrat Risolat sallallohu alayhi vasallam dinidadur va imom Shofe'i rahmatullohi mazhabidadur, vallohu taolo a'lam" [Navoiy 1987, 127]. Navoiy Xizrning "mursal" ekanligiga ishongan.

Iso (a.s) haqida ham xristianlar orasida har xil qarashlar,

ixtiloflar mavjud. Ammo musulmonlar uning payg'ambar ekanligiga ishonishadi. Sababi u haqida Qur'oni Karimda bir necha bor so'z keladi. Masalan birgina "Oli Imron" surasining nomlanishi ham Iso (a.s)ning onasi Maryam (a.s)ning otasining ismiga qo'yilgan. Ushbu surada Iso (a.s)ning tug'ilishi, mo'jizalari, xavoriylar bilan birga o'tkazgan kunlari haqida so'z keladi: "42. Farishtalarning: "Ey Maryam, albatta, Alloh seni tanlab oldi, pokladi va olamdagi ayollardan ustunligingni ixtiyor qildi. 43. Ey Maryam, Robbingning ibodatida bardavom bo'l, unga sajda qil va ruku' qiluvchilar bilan ruku' qil", deganlarini esla... 45. Farishtalar: "Ey Maryam, albatta, Alloh senga O'zidan bo'lgan so'zning bashoratini bermoqda, uning ismi Masiyh Iso ibn Maryam, bu dunyo-yu oxiratda obro'li va yaqin bandalardandir. 46. U odamlarga beshikda ham, qarigan chog'ida ham gapiradi va solihlardandir", deganlarini esla. Oyatda kelgan "so'z"dan murod Iso alayhissalomdir. "So'z" arabchada kalima deyiladi. Iso alayhissalomning bir nomlari "Kalimatulloh"dir. Chunki u kishining dunyoga kelishiga Allohning "Bo'l" degan so'zi, kalimasi sabab bo'lgan... 49. Va Bani Isroilga Payg'ambar qiladi. U: "Albatta, men sizga Robbingizdan mo'jiza keltirdim, men sizlarga loydan qushga o'xshash suvrat yasayman, unga puflasam, Allohning izni bilan qush bo'ladi. Alloh izni bilan tug'ma ko'r va peslarni tuzataman va o'likni tiriltiraman. Sizlarga nimani yemoqdassiz-u, nimani uyingizda saqlayapsiz – xabarini beraman. Agar mo'min bo'lsangiz, albatta, bunda sizga belgi bordir", deydi" [Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf 2008, 343]. Iso (a.s) haqidagi ushbu so'zlar Qur'oni Karim, "Oli imron" surasidagi so'zlardir. – Xo'sh, Navoiy o'zining u kishi haqida qarashlari qanday bo'lgan? "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida: "Iso binni Maryam salavotullohi alayh bir qavl bila uchunchiulul-azmdur, bir qavl bila beshinchi. Andin burung'i anbiyodin so'ngra hech qoysig'a qirq yoshdin burun nubuvvat yetmadi. Va lekin ul modarzod pay-g'ambar erdi... Iso a. s.ni debdurlarkim, o'n yeti yoshida mab'us bo'ldi. O'tuzuchida osmong'a chiqti" [Navoiy 1987, 173-177]. Navoiy ham Iso (a.s) haqidagi fikr va qarashlarida Qur'oni Karim va hadislarga suyangani yaqqol bilinib turibdi. Bundan tashqari shoir Iso haqidagi so'zlarida uning mo'jizalari, yuqorida keltirganimiz tug'ilishi haqidagi Qur'oni Karimdagi rivoyatlar, Maryam haqida ham to'xtalib o'tadi [Navoiy 1987, 177]. Shoir tarixiy asarlarida tarixiy manbalarga tayanishi, murojaat qilishi tabiiy. Ammo lirikada biroz chetlanish, tafakkurdan ko'ra ko'proq tasavvurga urg'u berish muhimroq. Shunday ekan Masih va Xizr obrazlari talqini Navoiy lirikasida, xususan,

gʻazaliyotida qay tarzda kelganini koʻrib chiqamiz.

Xizr va Masih obrazi

Navoiy poetikasini, xususan, gʻazaliyotini oʻrganish asnosida Xizr va Masih obrazi yonma-yon qoʻllanilishi koʻzga yaqqol koʻrinadi. Maʼlumki, Iso Masih ham tugʻilgan-u oʻlmagan paygʻambar hisoblanadi va unga ergashuvchi din vakillari Iso (a.s) ning tirikligi, ularga rahnamolik qilishi va bir kuni qaytishiga qattiq ishonishadi. Mana shu jihatidan Xizr va Iso bir biriga oʻxshash prototip. Yaʼni, tugʻilgan, oʻlmagan. Yana bir oʻxshashligi Iso (a.s)ning oʻlikni tiriltira olish qobiliyati borligi haqidagi rivoyatlarda. Huddi obi hayot – Xizr suvini ichgan oʻlik ham tirilishi kabi.

Ushbu ikki katta obrazni bir biri bilan bogʻliq holda koʻplab gʻazal baytlarida uchratamiz. Hattoki, Navoiy “Xizr-u Masih” radifli butun boshli ikkita gʻazal ham bitgan. Ushbu gʻazallarning biri “Badoyeʼ ul-vasat”ning 103-gʻazali, biri esa “Favoyid ul-kibar”ning 103-gʻazalidir [Navoiy 1987, 82, 226; Navoiy 1990, 261]. Gʻazallardan biri toʻqqiz, biri esa yetti baytlik. Xizr va Masih obrazlari Navoiy lirikasida qay tarzda namoyon boʻlishini aynan mana shu gʻazallar orqali bilib olishimiz mumkin. Qizigʻi shundaki, gʻazallarning maʼnosi deyarli bir xil, uslubi butunlay boshqacha. Foydalanilgan soʻzlari ham takrorlanmaydi, radifdan boshqa barcha soʻzlar farqli. Masalan “Badoyeʼ ul-vasat”dagi “Xizr-u Masih” radifli gʻazalining matlaʼsi quyidagicha:

Ey, xat-u jonbaxsh laʼlingdin nishon Xizr-u Masih,
Balki bu ikki uyotidin nihon Xizr-u Masih [Navoiy 1990, 80].

Masihning Navoiy asarlari izohli lugʻatida ham yuqorida keltirilgan maʼnosi berilgan, har qanday dardni davolay oluvchi, oʻlikni tiriltira oluvchi [Navoiy asarlari lugʻati 1972, 242]. Gʻazalning eng eʼtiborli jihati Xizr va Masih birga qoʻllanilib, radif sifatida foydalanilganligi. Poetik jihatdan ham gʻazal asosiy maʼnosini tashuvchi soʻz radifga olinadi. Demak, ushbu gʻazalda urgʻu Xizr va Masihga berilgan. Ikkisining birga qoʻllanilishi esa, anglashilgan maʼnoni boʻrttirishga xizmat qilgan. Yuqoridagi matlaʼda xat va Xizr hamda jonbaxsh laʼl bilan Masih tashbeh qilingan. Quyidagi gʻazal esa “Favoyid ul-kibar”ning 103-gʻazali matʼlasi:

Ey, xat-u laʼling qoshida munfail Xizr-u Masih,
Ne yoshunmoqdur, gar ermaslar xijil Xizr-u Masih.

Xat va labing oldida Xizr va Masih xayajonlanib qoladi, yashirinib nima qiladilar, Xizr va Masih uyatli emas-ku. Ushbu baytda shoir “xat va laʼl soʻzlarini ketma-ket keltirib, keyin Xizr va

Masih nomlarining zikr etilishi bilan laff-u nashr san'atini qo'llagan" [Ibrohim Haqqul 2016, 163]. Ushbu ikki g'azalning mat'lalari bizga g'azallar haqidagi umumiy ma'noni ochib beradi. Birinchi g'azalda Navoiy Xizr va Masihni yorning xat va labidan uyatli holda ta'riflab, keyingi g'azalda esa uyatli emasligi, yashirinishga hojat yo'qligi haqida yozadi. Xo'sh, Navoiy birinchi g'azalni yozgandagi fikridan qoniqmasdan keyingi ikkinchi g'azalni yozganmi? Aksincha, birinchi g'azaldagi fikrlarini bo'rttiribroq yanada go'zalroq berish uchun ikkinchi g'azalga ehtiyoj sezgan. Masalan, har ikki g'azaldagi matla'dan keyingi baytlarga nazar solinsa, bu yaqqol bilinadi:

Xat labingg'a muttasildur, lab yuzungakim, erur
Obi hayvon-u quyoshqa muttasil Xizr-u Masih.

"Favoyid ul-kibar"dan olingan ushbu g'azal baytida ham xat, lab, yuz, obi hayvon va quyosh timsollaridan foydalanilgan. Xating (mo'ying) labingga tutashgan, labing yuzingga tutashgan go'yoki obi hayvonga Xizr, quyoshga Masih tutashgani, yaqin bo'lganidek.

Xat labing uzra, labing yuz uzradur qilg'on kebi
Obi hayvon-u quyosh uzra makon Xizr-u Masih.

"Badoye' ul-vasat"dagi ushbu g'azalda ham yuqoridagi tasvir aynan beriladi. Xizrning makoni yo'q, odamlar orasida kezib yuruvchi. Ammo Hadis va Qur'oni Karimda keltirilgan rivoyatlarda u ikki dengiz oralig'ida yashaydi. Iso esa xristianlar e'tiqodiga ko'ra Quyoshni makon qilgan, ya'ni osmonga chiqib ketgan. Xating labing ustida, labing yuzing ustida qanday go'zal joylashgan, go'yoki Xizr obi hayvon uzra, Masih esa Quyoshda yashagani singari. G'azallar baytma-bayt yor tasviri mubolag'alari bilan davom etaveradi.

Ul yoshung'oy zulmat ichra, bu falakdin yonmag'ay,
Ko'rsalar xatt-u labingni nogahon Xizr-u Masih.

Yuqoridagi "Badoye' ul-vasat"dagi uchinchi bayt. Quyida esa "Favoyid ul-kibar"dagi uchinchi bayt:

O'ylakim Xizr-u Masih ollida sabza birla su,
Xatting-u la'ling qoshinda o'yla bil Xizr-u Masih.

Ko'rinib turganidek, g'azallar uchinchi baytdan ma'no burilishlariga uchraydi. "Badoye' ul-vasat"dagi baytda qachonki xatt-u labingni ko'rib qolsa Xizr zulmat ichra yashirinadi, Masih esa falak uzra deydi. "Favoyid ul-kibar"dagi baytda esa sabza bilan suv Xizr va Masihning oldida xatt va la'ling qanday bo'lsa shunday deyapti. "Ushbu bayt (umuman, g'azal) tasavvufiy mazmunga ega.

Aks holda ma'shuqaning xatt-u la'li Olloh payg'ambarlaridan ustun qo'yilmas edi" [Ibrohim Haqqul 2016, 165]. Ma'lum bo'lganidek, ikkala baytlardagi timsollar butunlay boshqacha. Ammo g'azallar haqida xulosa berish uchun keyingi baytlarni ham ko'rib chiqishimiz lozim bo'ladi.

Gar Masih-u Xizr ko'zdin g'oyib o'lmishlar, ne tong,
Sabzavu obi hayotingdur hamon Xizr-u Masih.

"Badoye' ul-vasat"dagi g'azalning to'rtinchi bayti va quyida "Favoyid ul-kibar"dagi g'azalning to'rtinchi bayti:

Chun Masihoso labingdin Xizr umri kasb o'lur,
Bo'lsalar andin, ajab yo'q, munfail Xizr-u Masih.

Ushbu baytlarda ham timsol va obrazlar farqli, faqatgina Xizr va Masih obrazlari saqlanib qolingan. Baytlar o'z g'azallarining mantiqiy davomi bo'lib kelmoqda. Qofiya ham, vazn ham o'z g'azallarining davomi. Aynan shu baytlardan g'azalning so'fiyona g'azalekanligi ravshan ko'rina boshlaydi. Faqatgina radif saqlanyapti. Xo'sh beshinchi baytlarda holat qanaqa? "Badoye' ul-vasat"dagi g'azalning beshinchi bayti:

Go'yiyo Ruhul quds ya'ni damingdin yetti fayz
Kim, muabbad topti umr-u berdi jon Xizr-u Masih.

Va quyidagi "Favoyid ul-kibar"dagi g'azalning beshinchi bayti:

Lablaringdindur Masih-u Xizrg'a nutq-u hayot
Kim, emishlar ishlariga mustaqil Xizr-u Masih.

Endi bu baytlarga kelib g'azal ma'nolari abadiy hayot rakursida yana tutashadi. "Badoye' ul-vasat"da Ruhul quds ya'ni Iso Masihning jon bag'ishlovchi nafasida fayz borligi, Xizr va Masihning abadiy umrga erishish uchun jon berishganligi haqida yozilsa, "Favoyid ul-kibar"da yor lablaridan Masih va Xizrga jon beruvchi so'z borligi, lekin ular o'zlariga o'zlari mustaqil ekanliklari haqida so'z boradi. Ushbu baytlardagi tutash nuqta "ruhul quds" va "nutq-u hayot"dir.

G'azallarning baytlari, yuqorida ta'kidlanganidek, teng emas. "Badoye' ul-vasat"dagi g'azal to'qqiz baytlik, "Favoyid ul-kibar"dagi g'azal esa yetti baytlik. G'azal poetikasida asosiy ma'no maqta'dan oldingi baytga tushishi ma'lum. Shu sababli maqta'dan oldingi baytlarni birgalikda tahlil qilamiz. Ammo orada bir necha bayt qolib ketadi. "Favoyid ul-kibar"dagi g'azal yetti baytlik bo'lganligi sababli,

oltinchi bayt unda maqta'dan oldingi bayt, yettinchi bayt esa maqta' hisoblanadi, "Badoye' ul-vasat"dagi g'azal to'qqiz baytlik bo'lganligi uchun unda sakkizinchi bayt maqtadan oldingi bayt, to'qqizinchi bayt esa maqta' hisoblanadi. Ammo orada oltinchi va yettinchi baytlar qolib ketadi. Shu sababli, "Badoye' ul-vasat"dagi g'azalning oltinchi baytini hozir ko'rib o'tib, yettinchi baytini maqta'dan oldingi bayt bilan birga ko'rish maqsadga muvofiq sanaladi:

Yo'q daming, balkim nasimi gulshaning aylar sahi
Bo'lsalar muhlik marazdinnotavonXizr-u Masih.

Damingemas, balkim mayin esgan shabbodang ham gulshanni sihat qiladi, agarda Xizr yoki Masih o'ldiruvchi kasallikdan quvvatsiz bo'lgan bo'lsa, ularga ham nasiming sihatlik olib keladi. Ushbu bayt o'ta yuqori lirik va poetik san'at bilan yozilgandir. Ma'shuqaga yorning muhabbati eng yuqori darajasi mana shu baytda. Yo'qsa shoir ma'shuqa labi hatto Xizr va Masihni tuzalmas kasallikdan tuzatadi, kerak bo'lsa tiriltiradi dermidi. Ushbu bayt g'azal tasavvufona ekanligining yorqin isbotidir. G'azallar shu darajadagi yuqori pafos, o'ta ichkin lirika bilan yozilgan. Navoiyga xos bo'lgan hayratomuz tashbehlariga to'la. Ergash Ochilov "Favoyid ul-kibar"dagi aynan mana shu g'azalni sharhlar ekan, boshdan oxir laff va nashr, tazod, husni ta'lil san'atlari qo'llanilganini aytadi [Ibrohim Haqqul 2016, 167].

E'tiborimizni maqta'dan oldingi, asosiy ma'no tashuvchi baytlar hamda maqta'ga qaratamiz. "Badoye' ul-vasat"dagi maqta'dan oldingi baytlar:

Xattidin la'lig'a yettim, la'lidin toptim hayot,
Ul ikav bo'ldi manga, ey xasta jon, Xizr-u Masih.

Soliki foniy tavajjuh din taraddud aylamas,
Yotsalar mahviy shuhud bo'lg'an zamon Xizr-u Masih.

Xat oshiq jamoli zohirining ilk belgisi, la'l visol. Visol – haqiqat bosqichi, lomakonga yetish. Xizr – ma'shuqasini izlayotgan abadiy sargardon oshiq, Masih ham huddi shunday. Xat(t) orqali visolingga yetishib aslimni, haqiqiy o'zimni, hayotimni topdim, ana shu ikki narsa menga o'zimni topishimga Xizr va Masih bo'ldi. Ya'ni o'lik qalbimni ishq nuri bilan tirilishi Xizrning abadiy hayotga erishuvi va Masihning o'likni tiriltirishi kabi edi. So'fiy tavajjuhda hech ham ikkilanmaydi, taraddulanmaydi. Zotan u ana shu tavajjuh yo'lida umrini sarf qiladi. Shunday zamon bo'ladiki, deydi Navoiy, mahviy narsa shuhud bo'ladi. Ya'ni jismi izzsiz yo'q bo'lgan Iso paydo

bo'ladi yoki o'zi istagan kishilarigagina ko'rinadigan Xizr zohir bo'ladi. Huddi shu kabi vaqtlar g'animat, taraddudlanmaydigan vaqt. Odamzot bir umr ana shu kabi oniy lahzalar uchun yashaydi, o'shanday buyuk tavajjuhlar uchun so'fiylar tariqat yo'llarida sinaladi. Ushbu baytlarda Navoiy ulug' kun – qiyomatga ishora qilib ketadi. Unga ishorada esa go'zal talmeh bilan Masih va Xizr obrazlaridan foydalanadi. G'azalning maqta'sida esa shoir so'nggi so'zni aytib, go'zal yakun yasaydi:

Dayr piri qo'ldabon, tirguzdi maydin mug'bacha,
Ey Navoiy, bu ikavni qil gumon Xizr-u Masih.

Deyr: Arapça manastır demektir. Tasavvufi olarak şu anlamı ifade eder: İnsanlık alemi. Düveyre: Zaviye. Deyr-i muğan: Mecusi rahiblerinin ibadethanesi, muğların mabedi. Bu ifade, tasavvufi olarak arif ve evliya toplantısı anlamındadır [Cebecioğlu E 2004, 165]. Pir: Farsça, ihtiyar, yaşlı kimselere pîr denir. Tasavvuf liderine de pîr adı verilmiştir. Bu kelime üstad, mütehasıs gibi anlamları da ihtiva eder: "O, bu işin pîridir" gibi. Büyük adamlar için kullanıldığı da olmuştur. Eskiden tarikat kurucusu şeyhlere de, pîr denirdi [Cebecioğlu E 2004, 499].

Dayr piri meni qo'lladi va majusiy bola meni maydan, ishq xayolotidan qutqardi. Navoiy bu ikkovini Xizr va Masih deb gumon qil. Savol tug'ilishi tabiiy, Navoiy nima uchun Masih obrazini Xizr bilan birga yo'lboshlovchi sifatida qo'llamoqda? Iso (a.s)ning payg'ambar ekanligiga ishonish har bir musulmonning burchi. Sababi u haqida muqaddas Qur'oni Karimda oyatlar kelgan. Har qanday payg'ambar Muhammad (a.s)ning ajdodi hisoblanadi. Shu sabab Qur'oni Karimda nomlari zikr qilingan payg'ambarlarga iymon keltirish musulmonlar uchun farzdir. Navoiy ham "dayr piri" deb Xizrni ataydi. Chunki Xizr abadiy yer yuzida kezib yuruvchi qari chol ko'rinishda va o'ta donishmand inson sifatida tasvirlanadi. Hamda Navoiy Xizrning mursal ekanligiga ishongan. Bu haqida yuqorida dalillar keltirib o'tdik. O'zining hamisha qo'llab turuvchi Xizri bor ekanligiga ham ishongan. Mug'bacha deb esa Iso Masihni ataydi. Mug'bachalar odatda majusiy bolalardan bo'lishi tasvirlanadi. Sababi islomda may xarom qilingan. Lekin xristianlarda may muqaddas ichimlik hisoblanadi. Shu sababli tasavvufdagi may quyuvchi kishiga majusiy bola timsoli olinadi. Navoiyni maydan tirguzgan kimsa esa bu yerda Iso Masih. Masih, yuqorida ta'riflarini keltirganimiz kabi, tuzalmas dardlarni ham davolovchi payg'ambar bo'lgan. May – ilohiy ishq yo'li ham tuzalmas, inson bir marta yo'liga tushsa qaytib chiqishi mushkul bo'lgan yo'llardan biridir. Shu sababli maqta'da Navoiy Masih meni

mana shu yo'ldan qaytardi, yo'qsa o'zimni batamom yo'qotib qo'yar edim deydi. Bu huddiki, tariqat yo'lidagi murshidni muridlar qo'llab turishi kabi. Agar murid murshidni qo'llab turmasa, murshid bu yo'lda aqlidan ham ozishi hech gap emas.

“Badoye’ ul-vasat”dagi g’azalning qisman ma’nosi shunday edi. Endi “Favoyid ul-kibar”dagi g’azalning maqta’dan oldingi baytiga qaraymiz. Oldingi g’azalga qaraganda ushbu g’azalda ma’no kuchaytirilib beriladi:

Sabzayi xat ko'rguzub, jonbaxsh labdin so'z degach,
Bo'ldilar ul hayrat ichra muzmahil Xizr-u Masih.

Xizr insonlar ichidagi eng bilimdan inson deb keltiriladi hadisda. Insonning bilimi qanchalik yuksak bo'lsa, hayrati shunchalik kam bo'ladi. Masih ham o'z zamonining eng bilimdon kishisi bo'lib, hattoki o'lgan insonni tiriltirish ilmiga ega bo'lgan. Demak, har ikkisining ham hayrati juda oz. Ammo kasrat (xat) vodiysida jonbaxsh la'lidan (Allohning so'zi; bu g'azal, ehtimol, na't g'azal bo'lib Payg'ambarimizning so'zlari haqida ham gap ketayotgan bo'lishi mumkin) so'z eshitgach, ushbu so'zlarning hayratidan hatto Xizr va Masih ham o'zlarini yo'qotib qo'ydilar.

“Favoyid ul-kibar”dagi g’azalning maqta’si, yakuniy xulosasi esa quyidagicha:

O'ldi hajridin Navoiy, tushsalar bu hajr aro,
Tong yo'q o'lmoq bu sarodin muntaqil Xizr-u Masih.

Hicran: Arapça, ayrılık demektir. İç ve dış açısından Allah'tan gayrisına meyletme haline hicran denir [Cebecioğlu E 2004, 272]. Ko'rinib turganidek, hajr Allohdan boshqasiga sig'inish, Allohdan boshqasidan madad kutishdir. Tariqat yo'li shunaqa yo'lki, unda ozgina chalg'ish ham solikni o'z yo'ldan adashishga olib kelishi mumkin. Navoiy mana shu hajrda o'lib bo'ldi, agar Xizr va Masih ham hajr yo'liga kirsas, bu dunyodan o'tib ketishlari ajablanarli emas deydi Navoiy maqta'da. Zotan Xizr ham, Masih ham abadiy barhayot bo'lgan to'rt insonning biri, lekin Allohdan boshqasidan nimadir tilansa, ular ham muqarrar o'ladilar. Yana boshqa rakursdan qaralsa, dunyo hajrgoh deyiladi. Ya'ni odam aslida u dunyoda – jannatda tug'ildi. Allohdan boshqasiga ishonishi, ya'ni shaytonning gapiga kirib, ta'qiqlangan mevani yeyishi natijasida yer yuziga – hijronzorga abadiy surgun qilindi. Ushbu maqta'da ham Navoiy bu dunyo meni o'ldirdi, kimki bu dunyoning ko'yiga, dardiga tushsa, hatto Xizr va Masih bo'lsa ham o'lishi muqarrar deyapti.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Xizr va Masih obrazlaridan Navoiy unumli foydalangan. Talmehga, asosan, abadiy hayot, tiriltiruvchi xususiyat, bilimdonlik kabi xislatlarini asos qilib ishlatgan. Bu ikki bir biriga o'xshash g'azallarni, ehtimol, Xizr va Masih obrazlarini yorqinroq ochib berish uchun yozgandir. Aslida bir biriga o'xshash deyish ham noo'rin. Chunki yuqorida g'azallarning ma'nosi bir birini takrorlamasligi, balki to'ldirib, kuchaytirilib kelgani ta'kidlandi. O'sha zamon adabiy muhitining an'anasiga ko'ra, bir ma'noni butunlay boshqacha uslubda berish asl mahorat sanalgan. Navoiyning ham asl mahoratini mana shu ikki g'azal misolida yaqqol ko'zga tashlanadi. Matla'lar, matla'dan keyingi yana ikki baytlarning ma'no jihatidan juda ham bir biriga o'xshashligi, ammo uslub, timsollarning butunlay farq qilishi fikrimizning isboti bo'la oladi. Asl shoirning iste'dodi g'azaldan g'azalga o'sib, yuksalib boraveradi. Shu sababli ham "Favoyid ul-kibar"dagi g'azal mazmuni, uslubi, so'z qo'llash jihatidan "Badoye' ul-vasat"dagi g'azaldan yaxshiroq, mukammalroq degan xulosani berish mumkin.

Adabiyotlar

- Навоий, Алишер. (1987). *Бадойиъ ул-бидоя*. МАТ. 20 томлик. Т.1. – Тошкент: Фан. – Б. 689.
- Навоий, Алишер. (1987). *Наводир ун-ниҳоя*. МАТ.20 томлик. Т.2. – Тошкент: Фан. – Б. 622.
- Дехконов, А. (2022). Navoiy qahramonlarining o'limi. *Ўзбекистан: язык и культура*, 1(1), 4-14.
- Dehqonov, A. (2020). Arba'innavislik an'anasi va Muhayyir adabiy faoliyati. *Oltin bitiglar–Golden Scripts*, 2(2).
- Навоий, Алишер. (1990). *Бадоеъ ул-васат*. МАТ. 20 томлик. Т.5. – Тошкент: Фан. – Б. 528.
- Навоий, Алишер. (1990). *Фавойид ул-кибар*. МАТ. 20 томлик. Т.6. – Тошкент: Фан. – Б. 555.
- Навоий, Алишер. (1990). *Тарихи анбиё ва ҳукамо*. МАТ. 20 томлик. Т.16. – Тошкент: Фан. – Б. 329.
- Комилов, Нажмиддин. (2009). *Тасаввуф*. Тошент: Мовароуннахр – Ўзбекистон. – Б. 447.
- Cebecioğlu E. (2004). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sozluğ*.İstanbul: Agac Kitabeyi Yayinlari. – Б. 738.
- Rabg'uziy Nosiruddin Burhonuddin. (1990). *Qisasi Rabg'uziy*. Т.2. – Toshkent: Yozuvchi. – Б. .269.
- Шамсиев ва б. (1972). *Навоий асарлари луғати*. – Тошкент: Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. – Б. 489.
- Муҳаммад Юсуф, Муҳаммад Содиқ. (2008). *Тафсири ҳилол*. 4 жузлик. Ж.1. – Тошкент: Шарқ. – Б. .665.
- Ҳаққул, Иброҳим. Очилов, Эргаш. (2016). *Ишқ ва ҳайрат олами* –

- мақолалар тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон. – Б. 304.
- Tukhliev, B., & Ismailov, I. (2020). The image of Iskandar in turkic sources. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(02), 1195-1200.
- Ismoilov, I. (2021). About the Talismans of Iskandar (Alexander) by Alisher Navoi. *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 7(3), 139-145.
- Исмаилов, И. (2023). Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini. *Ўзбекистан: язык и культура. Литературоведение.*, 1(1), 18-32.
- Ismoilov, I. (2021). Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostoni debochasi badiiyati. *Oltin bitiglar-Golden Scripts*, 1(1).
- Hamroyeva, O. THE ARTISTIC PURPOSE OF ALISHER NAVOIY'S RHYME. *Türkoloji*, (120), 63-84.
- Hamroyeva, O. MUMTOZ OOFIYA NAZARIYASI ASOSLARI.
- Jalolovna, H. O. (2023). SHAMSIDDIN KAYSI RAZI'S" AL-MO'JAM FI MAOYIRI ASH'AR UL-AJAM" IS AN IMPORTANT SOURCE OF POETICS. *Academia Repository*, 4(11), 81-86.
- <https://www.hurriyetdailynews.com/who-was-the-hizir-in-hidirellez-46185>

The Interpretation of the Images of Khidr and Christ in Alisher Navoi's Ghazals

Khafiza Abduraimova¹

Abstract

Alisher Navoi occupies an unparalleled position in the history of Turkic literature, particularly in Uzbek literary tradition. This article aims to explore the depth of imagery in Navoi's lyrical poetry, especially focusing on the meanings and motivations behind his poetic representations.

The selection of the figures of Khidr and Christ as the focus of this article is not incidental. These figures are prominent in Turkic mythology, folklore, and literature so much so that they have even become the subjects of proverbial expressions. Given Alisher Navoi's towering stature in Turkic literature, his portrayal and interpretation of these characters is particularly intriguing.

Therefore, the analysis centers on the representation of Khidr

¹ *Abduraimova Khafiza* – Independent researcher Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek language and literature.

E-mail: abduraimovaxafiza@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0009-0008-4636-9133

For citation: Abduraimova, Kh. "The Interpretation of the Images of Khidr and Christ in Alisher Navoi's Ghazals". *Uzbekistan: Language and Culture*. 2025, 1 (2): 75-87.

in Navoi's lyric poetry. Specifically, the article examines two of Navoi's ghazals that use the names Khidr and Jesus Christ as radifs (refrains), one from Favoyid ul-kibar and another from Badoye' ul-vasat. These two ghazals explore a similar theme through different poetic styles. In the process of writing this article, a number of local and foreign sources as well as religious texts were consulted.

Keywords: Favoyid ul-kibar, Badoye' ul-vasat, ghazal, Khidr, Jesus, Christ, Hidirellez, Ilyas.

References

- Navoiy, Alisher. (1987). Badoyi' ul-bidoya. MAT. 20 tomlik. T.1. – Toshkent: Fan. – B. .689.
- Navoiy, Alisher. (1987). Navodir un-nihoya. MAT. 20 tomlik. T.2. – Toshkent: Fan. – B. .622.
- Дехконов, А. (2022). Navoiy qahramonlarining o'limi. *Ўзбекистан: язык и культура*, 1(1), 4-14.
- Dehqonov, A. (2020). Arba'innavislik an'anasi va Muhayyir adabiy faoliyati. *Oltin bitiglar-Golden Scripts*, 2(2).
- Navoiy, Alisher. (1990). Badoye' ul-vasat. MAT. 20 tomlik. T.5. – Toshkent: Fan. – B. .528.
- Navoiy, Alisher. (1990). Favoyid ul-kibar. MAT. 20 tomlik. T.6. – Toshkent: Fan. – B. .555.
- Navoiy, Alisher. (1990). Tarixi anbiyo va hukamo. MAT. 20 tomlik. T.16. – Toshkent: Fan. – B. .329.
- Komilov, Najmiddin. (2009). Tasavvuf. Toshent: Movarounnahr – O'zbekiston. – B. .447.
- Cebecioğlu E. (2004). Tasavvuf terimleri ve deyimleri sozluğu. İstanbul: Ağac Kitabeyi Yayinlari. – B. .738.
- Rabg'uziy Nosiruddin Burhonuddin. (1990). Qisasi Rabg'uziy. T.2. – Toshkent: Yozuvchi. – B. .269.
- Shamsiyev va b. (1972). Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. – B. .489.
- Muhammad Yusuf, Muhammad Sodiq. (2008). Tafsiri hilol. 4 juzlik. J.1. – Toshkent: Sharq. – B. .665.
- Haqqul, Ibrohim. Ochilov, Ergash. (2016). Ishq va hayrat olami – maqolalar to'plami. – Toshkent: O'zbekiston. – B. .304.
- Tukhliev, B., & Ismailov, I. (2020). The image of Iskandar in turkic sources. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(02), 1195-1200.
- Ismoilov, I. (2021). About the Talismans of Iskandar (Alexander) by Alisher Navoi. *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 7(3), 139-145.
- Исмаилов, И. (2023). Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini. *Ўзбекистан: язык и культура. Литературоведение.*, 1(1), 18-32.
- Ismoilov, I. (2021). Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostoni debochasi badiiyati. *Oltin bitiglar-Golden Scripts*, 1(1).

Hamroyeva, O. THE ARTISTIC PURPOSE OF ALISHER NAVOIY'S RHYME. Türkoloji, (120), 63-84.

Hamroyeva, O. MUMTOZ OOFIYA NAZARIYASI ASOSLARI.

Jalolovna, H. O. (2023). SHAMSIDDIN KAYSI RAZI'S" AL-MO'JAM FI MAOYIRI ASH'AR UL-AJAM" IS AN IMPORTANT SOURCE OF POETICS. Academia Repository, 4(11), 81-86.

<https://www.hurriyetdailynews.com/who-was-the-hizir-in-hidirellez-46185>

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochtasiga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (Abstrakt) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

V.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

VII.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarining qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anjion, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*. Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki mualliftomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VII.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Aminov 2018, 248]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida

aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi. Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: Language and Culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of

the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of The Chicago Manual of Style, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: Title of the Book. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of University of Chicago Readings in Western Civilization, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago>.

edu/founders

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.
Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com